

<https://helda.helsinki.fi>

Rituaaliset uudistukset varhaisjuutalaisuudessa

Bonnie, Rick Gerard Lorenz Maria

Gaudeamus
2018

Bonnie , R G L M & Jokiranta , J 2018 , Rituaaliset uudistukset varhaisjuutalaisuudessa .
julkaisussa M Nissinen & L Vähäkylä (toim) , Kiveen hakattu? Pyhät tekstit ja perinteet
muutoksessa . Tutkitusti , Gaudeamus , Helsinki , Sivut 156-170 .

<http://hdl.handle.net/10138/289799>

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Rituaaliset uudistukset ajanlaskun alun juutalaisuudessa

RICK BONNIE & JUTTA JOKIRANTA

Kun matkailija käy tämän päivän Jerusalemissa, temppelivuori ja Länsimuuri eli Itkumuuri ovat melko varmasti nähtävyyksien listalla. Vaikka temppeliä ei ole, jotkut näkyvissä olevat rakenteet ovat kaksi tuhatta vuotta vanhoja, kuten Herodeksen aikainen temppelitasanne, muuri ja katu. Paikassa on muinaisuuden ja autenttisuuden tuntu. Kuitenkin ajanlaskun alku oli rituaalisten innovaatioiden aikaa: sekin mitä matkailija näkee, kertoo suurista muutoksista.

Arkeologia ja tekstintutkimus eivät ole saman kolikon kaksi puolta, vaan joskus nämä valaisevat hyvin erilaisia asioita muinaisesta maailmasta. Tämä tulee hyvin esiin rituaalisten muutosten tutkimuksessa myöhäiseltä Toisen temppelin ajalta (200 eaa.–70 jaa.). Usein etusijalle on asetettu teksteistä luettava informaatio eli uskomukset, jotka luovat merkityksiä ja näyttävät, millaisia arvoja antiikin ajan ihmisellä oli ja miten tämä sitten toimi niiden mukaisesti.

Tämä tekstien ensisijaisuus on kuitenkin ongelmallista kahdesta syystä. Ensiksi, jos halutaan tutkia uskontoa, ihmisiä ei voi pitää pelkästään uskovina toimijoina vaan he ovat ruumiillisia olentoja, jotka toimivat tietyssä ajassa, paikassa ja yhteisössä. Uskomuksiakin tulee tarkastella ruumiillisuuden ja ympäristön muokkaamina ja muokkaajina. Toiseksi, arkeologian aineisto ei aina vastaa teksteistä nouseviin kysymyksiin, ja arkeologian tuoma tieto voi tuoda aivan uusia kysymyksiä tekstintutkijoille. Tarvitaan sellaista materiaalisen ja tekstuaalisen tutkimuksen vuoropuhelua, jossa molemmat voivat toimia myös itsenäisesti.

Julkinen rituaali ja temppeli

Jerusalemissa sijainnutta temppeliä pidetään tekstien perusteella Juudean uskonnon sosio-politiittisena ja uskonnollisena keskuksena, jonka vaikutus ulottui myös alueen ulkopuolelle. Sen keskeisyys näkyy nytkin tutkijoiden tavassa puhua tästä aikakaudesta. Toisen temppelin rakensivat Babylonian pakkosiirrosta palanneet vuonna 516 ennen ajanlaskun alkua ja sen tuhosivat roomalaiset vuonna 70. Perinteisesti on ajateltu, että yhden temppelin vaatimus kulki käsi kädessä yhden Jumalan palvonnan kanssa: kun kultti keskitettiin Jerusalemiin (5. Moos. 12), kiellettiin muut kulttipaikat ja muut jumalat – tai yhden Jumalan palveleminen monin tavoin. Tämä ei kuitenkaan koskaan täysin toteutunut. Tekstit viittaavat muihin kulttipaikkoihin vielä 400–100-luvuilla (Egyptin Elefantinessa ja Leontopoliksessa, Samariassa, Gerizimin vuorella; Elefantinen papyrukset; Flavius Josefus). Jerusalemin temppeli oli kuitenkin poliittis-uskonnollisen vallan keskus. “Se, joka ei ole nähnyt Herodeksen temppeliä, ei ole eläessään nähnyt kaunista rakennusta”, todetaan myöhemmin Babylonialaisessa Talmudissa (vrt. Mark. 13:1; Luuk. 21:5)

Tietomme Toisen temppelin varhaisista vaiheista on vähäistä. Esran kirjassa (6:3–4) mainitaan temppelin mitat ja rakennusmateriaalit, mutta tästä rakennuksesta ei ole jäänteitä. Kun Aleksanteri Suuren valtakunta (333–323 eaa.) jaettiin tämän kenraalien kesken, Juudea oli osa Ptolemaiosten ja seleukidien välisiä valtataisteluja. Noin vuonna 200 eaa. seleukidit varmistivat valtansa alueella ja Juudean asukkaat saivat hallita ja uudistaa temppeliä,

Josefuksen mukaan jopa ilman rakennusmateriaalien verotusta. *Aristeean kirje* kuvaa, miten temppeli oli rakennettu näyttävälle paikalle ja sitä ympäröi kolme muuria. Vedensaanti temppeleialueella oli turvattu ehtymättömän lähteen ansiosta ja kivetty piha oli rakennettu niin, että uhriveren peseminen pois oli helppoa.

Tekstilähteistä on myös luettavissa sisäisiä ja ulkoisia kiistoja. Temppeli ei ollut vain uskonnollisesti tärkeä, sillä ylipappi oli keskeinen johtohahmo sen jälkeen kun kuninkuus oli menetetty ja persialaishallinto vaihtui kreikkalaiseen. Tämä tulee selkeästi esiin tapahtumista, jotka ovat tärkeitä Danielin kirjan ja Ensimmäisen ja Toisen Makkabilaiskirjan kirjoittajille: Juudean johtajien oman valtataistelun seurauksena seleukidikuningas Antiokhos IV Epifanes (175–164 eaa.) ryösti temppelein kahteen otteeseen, keskeytti aiemman uhrikultin ja omisti temppelein Zeukselle. Jotkut Juudean asukkaat olivat mukana tässä uudistusprojektissa, toiset taas eivät. Nämä vastustajat, pappi Mattatian ja hänen makkabilaisina tunnettujen poikiensa johdolla, organisoivat kapinan ja ”puhdistivat” temppelein. Makkabilaisten kerrotaan myös vahvistaneen linnoituksia ja lisänneen temppelein eteläpuolelle laajennuksen turvaksi seleukideja vastaan (1. Makk. 4:36–61; 6:1–17; 13:52); tämä on osin yhä näkyvillä. Tästä alkoi niin kutsuttu hasmonikausi (suvun nimen mukaan), jolloin Jerusalemin temppeleikaupungista tuli hallitsijasuvun pääkaupunki. Ylipapit ottivat lopulta myös kuninkaan arvonimen. Hasmonikauden temppeleialue käsitti mahdollisesti noin 52 000 neliömetrin alueen (noin 228 x 228 m; Hes. 42:15–20).

Mutta todellinen muutos tapahtui Herodes Suuren (37–4 eaa.) johdolla, kun tämä laajennutti koko temppeleialueen 144 000 neliömetrin kokoiseksi ja rakensi pylväskäytäviä, basilikan ja kuninkaallisen pylväshallin, niin että rakennuskompleksi oli yksi suurimmista koko Rooman valtakunnassa. Näitä osia on nähtävillä tänäkin päivänä. Ei-juutalaisilta oli suljettu pääsy temppelein esipihalle: tästä on löytynyt myös arkeologista aineistoa, kaksi piirtokirjoitusta, joissa kielletään kreikan ja latinan kielillä pakanoiden sisääntulo kuolemanrangaistuksen uhalla. Temppelein sisemmällä esipihalla oli tekstilähteiden mukaan hakkaamattomista kivistä rakennettu alttari.

Mutta kuinka keskeinen temppeli kaikkineen oli uskonnonharjoitukselle tänä aikana? Qumranin tekstit tuovat kysymykseen uutta aineistoa, joista nostamme esiin kaksi teemaa: kalenterin roolin uskonnonharjoituksessa ja rukouselämän.

Kalenteri

Useissa tämän ajan tekstilähteissä esiintyy uudenlainen 364-päiväinen ”aurinkokalenteri”, jossa vuosi koostuu täsmällisistä 30 päivän kuukausista ja neljästä kardinaalipäivästä, jotka jakavat vuoden neljään osaan. Vuosi alkaa aina keskiviikosta ja jokainen juhlapäivä on samana viikonpäivänä vuodesta toiseen. Qumranin tekstit toivat päivänvaloon paljon uusia tekstejä, joissa tämä kalenteri on tärkeä. Kalenteri ei kuitenkaan ollut qumranilainen keksintö, sillä sen vanhimmat esiintymät ovat merkittävässä pseudepigrafisissa teoksissa, Ensimmäisessä Henokin kirjassa (72:32; 82:11) ja Riemuvuosien kirjassa (6:38), jotka tunnettiin jo ennen Qumranin löytöjä (ja päättyivät etiopialaisen ortodoksikirkon kaanoniin).

Jerusalemin temppeleissä seurattiin todennäköisesti vanhaa kalenteria, jossa kuukaudet ja juhla-ajat määriteltiin kuunkierrosta näköhavainnon perusteella ja joka oli levinnyt Lähi-idän imperiumien mukana laajalle alueelle. Heprealaisessa Raamatussa kolme vuosittaista juhlaa

olivat vahvasti sidottuja maanviljelykseen ja sadonkorjuu-aikoihin (2. Moos. 23:14–17; 5. Moos. 16; 3. Moos. 23). Tähän verrattuna 364-päiväinen kalenteri, jossa ajat ja juhlat eivät vaihtaneet paikkaa, perustui toisenlaiselle ajattelulle: kalenteri seurasi kosmista järjestystä, joka oli ennalta tiedetty ja määrätty. Kalenteri oli harmoninen, systemaattinen ja ennustettava. Toisaalta se ei ollut käytännöllinen: koska todellinen aurinkovuosi on noin 365,25 päivää pitkä, 364-päiväinen kalenteri olisi noin 25 vuodessa kuukaudella jäljessä varsinaisista vuodenaajoista ja juhlia vietettäisiin outoihin aikoihin.

Emme tiedä, seurasiko kukaan todellisuudessa tätä utopistisen tuntuista kalenteria. Jotkut Qumranin kalenteritekstit suhteuttavat 364-päiväisen kalenterin temppelein papillisiin palvelusvuoroihin, joista Ensimmäisen Aikakirjan luku 24 kertoo, ja monet rukoustekstit seuraavat 364-päiväistä kalenteria. Qumranin Psalmikäärössä Daavidin kerrotaan laatineen lauluja jokaiselle vuoden päivälle:

Daavid, Iisain poika, oli viisas ja loisti kuin auringon valo,
(hän oli) kirjuri, taitava ja nuhteeton kaikissa toimissaan Jumalan ja ihmisten edessä.
Herra antoi hänelle ymmärtävän ja valistuneen hengen, niin että hän kirjoitti psalmeja 3600,
laulun laulettavaksi alttarin edessä päivittäisen polttouhrin kanssa, vuoden jokaisena päivänä: 364,
sapattiuhreja varten 52 laulua,
uudenkuunuhreja, kaikkia juhlapäiviä ja sovituspäivää varten 30 laulua.
Hän sepitti kaikkiaan 446 laulua ja vielä neljä laulua soitettavaksi ahdistettuja varten –
kaiken kaikkiaan (psalmeja ja lauluja yhteensä) 4050.
Kaiken tämän hän välitti Korkeimman antamana profetiana.
(11QP^a 27:2–11, käännös Jokiranta)

Qumranin liikkeenä tunnetun uskonnollisen yhdistyksen on nähty olleen kalenterin kannattaja ja siten ajautuneen eroon temppeleistä, mutta monet tutkijat ovat nykyään tämän suhteen varovaisempia. Kenties kalenteri ei noussut suoraan temppeleipalveluksesta vaan oppineista piireistä, jotka halusivat tutkia ja ymmärtää maailmankaikkeuden järjestystä ja jumalallista suunnitelmaa ajoille ja aikakausille.

Rukous

Juhlien lisäksi temppeleli oli uhrikultin ja päivittäisen jumalanpalveluksen paikka. Yksityisten uhrien lisäksi papit uhrasivat yhteisöllisen uhrin aamuin ja illoin, sapattina ja juhlapäivinä (1. Aik. 16:39–40; 24). Aikakirjat kertovat uudesta temppeleilaulajien joukosta (1. Aik. 6; 16; 23:25–32; 25). Qumranin tekstikokoelman joukossa on lukuisia uusia psalmi- ja rukoustekstejä, joista osalla voi olla yhteys myös temppeleipalvelukseen. Rukoukset ovat monenlaisia: yksityisiä ja yhteisöllisiä, päivittäisiä, sapatti- ja juhlarukouksia, psalmeja ja hymnejä, pahan karkottamiseen ja pahasta suojelemaan tarkoitettuja rukouksia.

Rukoukset eivät korvanneet uhripalvelusta, jolla oli niin hengellistä, sosiaalista, taloudellista kuin poliittista merkitystä, mutta ne osoittavat, että uskonto oli muutakin kuin temppelein toimintaa. Rukoustekstit paljastavat kolme tärkeää ideaa pohdittaessa temppelein roolia.

Ensinnäkin niissä esiintyi ajatus, että pakkosiirtolaisuuden aika oli pidentynyt. Toinen temppele ei siten ollut lopullinen tai riittävä keino korjata ihmisen ja Jumalan välistä suhdetta Babylonian pakkosiirtolaisuuden ja jälleenrakennuksen jälkeen. Oikea rukous oli yksi keino saattaa yhteisö oikeaan jumalasuhteeseen.

Toiseksi, rukouksessa saatiin jumalallista tietoa (vrt. Sir. 39:1–8). Jumalan ylistäminen oli väline siunauksen ja ohjauksen saamisen (heprean juuri *brk* merkitsee sekä siunaamista että ylistämistä). Ajatus Jumalan ylistämisestä taivaallisessa neuvostossa oli yleinen Lähi-idän uskonnoissa. Vaikka tämän ajan kirjoittajat varoivat käyttämästä itsestään profeetan titteliä, he katsoivat silti voivansa osallistua jumalalliseen neuvonpitoon. Taivaallisilla joukoilla nähtiin myös läheinen yhteys taivaankappaleisiin (Qumranin Hymnien kirja 1QH^a 9:12–15), joten Jumalan ylistäminen määrättyinä aikoina, yhdessä enkelien kanssa, oli järjestäytymistä maailmaa hallitsevien voimien mukaan. Esimerkiksi Qumranin Hymnien kirjassa ylistäjä liittyy taivaalliseen tietävien joukkoon:

Kunniasi tähden puhdistat ihmisen rikkomuksista,
niin että hän pyhittäytyy Sinua varten
kaikista saastaisista iljetyksistä ja luopumuksen synnistä.
Näin hänet liitetään totuutesi lasten joukkoon
ja pyhiesi arpaosaan.
Tällä tavoin madonsyömät ruumiit
nousevat tomusta to[tuudellisen] neuvon pariin,
väärän hengen vaikutuksesta ymmärryksesi ääreen.
Näin ihminen asettuu kasvojesi eteen
ikuisen enkelijoukkosi ja [ikuisten] henkien kanssa,
uudistukseen kaiken sen kanssa,
mikä on ja tulee olemaan,
tietävien kanssa riemuitsevien yhteisössä.
(1QH^a 19:13–17, käänös Antin 2017)

Rukouksen rooli on viime aikoina yhdistetty jopa siihen, miten joistakin teksteistä tuli tänä aikana auktoritatiivisia: liturginen konteksti, jossa tietty kieli toistui ja jossa säilytettiin aiempaa perinnettä, saattoi vaikuttaa siihen, mistä ajatuksista tuli valmiiksi tunnettuja ja vaikutusvaltaisia.

Kolmanneksi teksteissä esiintyy ajatus ihmisistä Jumalan temppelinä, riippumatta siitä, että sama ajatus esiintyy myöhemmin Uudessa testamentissa (Mark. 14:58; Ef. 2:20–22; 1. Piet. 2:5, 9). Temppeleä itseään voi pitää vertauskuvallisena instituutiona, joka kertoo Jumalan ja ihmisen välisestä suhteesta: taivaaseen kohoava suitsutus on kuin Jumalalle mieluinen rukous, Jumalan pyhyys edellyttää puhtautta temppeliin tulevalta ja maallinen temppele on taivaallisen kuva. Qumranin liike on konkreettisin esimerkki temppelin tehtävien omaksumisesta: sen jäsenet tuottivat maalle sovituksen. Samalla liike muistutti kreikkalais-roomalaisia yhdistyksiä, joihin liitettiin vapaaehtoisesti ja jotka kokoontuivat yhteisille aterioille ja rituaaleihin; tosin näillä oli usein myös omat pyhäkkönsä. Qumranin liikkeessä liittoon astui nyt se osa kansasta, joka sitoutui lain noudattamiseen liikkeen ohjauksessa, aivan niin kuin kreikkalaisen kaupungin vapaat jäsenet, jotka sitoutuivat yhteisesti sovittuihin sääntöihin.

Synagoga

Yllä kuvatut seikat kertovat uskomuksista ja käytännöistä, jotka edustivat täydentäviä tai jopa vaihtoehtoisia uskonnonharjoituksen muotoja Jerusalemin yhteen temppeliin nähden: yhteisöllisten rukousten kautta osallistuttiin jumalalliseen suunnitelmaan, ihmiset pystyivät toiminnallaan muodostamaan Jumalan mielen mukaisen temppelin ja synkronoimaan toimintansa maailmankaikkeuden järjestyksen mukaan. Näiden voisi ajatella osoittavan, että uskonnonharjoitus ei keskittynyt vain Jerusalemin temppeliin. Monet antiikin tekstilähteet Uudesta testamentista Josefukseen ja Filoniin viittaavatkin erilaisiin kokoontumisiin, olivat ne sitten poliittisia, taloudellisia, oikeudellisia tai uskonnollisia, termeillä *synagōgē* (=kokoontuminen) ja *proseukhē* (=rukoushuone). Synagogiin liitetään usein lain lukeminen, mutta ei suoraan rukousta. Kun tarkastelemme arkeologista aineistoa, tulee kuitenkin esiin uusia kysymyksiä ja varovaisuus on tarpeen.

Uudenlainen rakennustyyppi ilmaantui Palestiinan alueelle Herodes Suuren ajasta lähtien, ehkä vähän aikaisemminkin. Rakennukset olivat suorakaiteen muotoisia ja monumentaalisia, niissä oli pylviäitä ja sisäseiniä kiersi nousevia penkkirivejä (kuva 2). Nämä varhaisimpina synagogina pidetyt rakennukset leimasivat kylä- tai kaupunkinäkömää useissa Juudean ja Galilean paikoissa (kuva 3). Jerusalemissa ei ole löytynyt vastaavaa rakennusta, mutta sellaisen olemassa oloon viittaa ensimmäiseltä vuosisadalta jaa. peräisin oleva kreikankielinen Theodotos-piirtokirjoitus, jonka mukaan Theodotos-niminen henkilö oli Jerusalemissa vierailevien synagogan esimies .

Emme kuitenkaan tiedä, mitä näissä rakennuksissa tarkalleen ottaen tapahtui. Tekstit ja arkeologia eivät usein kohtaa. Jerusalemissa lukuun ottamatta synagogia ei ole tältä varhaiselta ajalta löytynyt niistä paikoista, joissa tekstit antavat ymmärtää niitä olleen kuten Kapernaumissa tai Nasaretissa (Mark 1:21; 6:1–2). Toisaalta yksikään tekstilähde ei viittaa niihin paikkoihin, joista on löytynyt jäänteitä varhaisista synagogista kuten Magdalasta, Gamlasta tai Masadasta – mikäli niitä kutsuttiin tällä nimellä. Emme myöskään tiedä, olivatko ne kaikki toiminnoiltaan samanlaisia.

Arkeologia tuo uusia näkökulmia muun muassa vertaamalla rakennusten piirteitä itäisen Välimeren alueen rakennuksiin ja sijaintiin. Yksi huomionarvoinen rakenteellinen yhtymäkohta löytyy myöhäisen hellenistisen ajan kreikkalaisista ja vähä-aasialaisista *būleutērion*-rakennuksista, joissa kaupungin neuvosto (*būlē*) tai vanhimmat kokoontuivat poliittisiin ja juridisiin tarkoituksiin (kuva 4) (katso myös luku 11). Tällainen käyttö sopii myös synagogiin tekstilähteiden perusteella. Synagogille ja hellenistisille rakennuksille oli yhteistä sisäänkäyntien vähäisyys ja kapeus. Varhaiset synagogat eivät kenties olleet avoimia koko yhteisölle, vaan niille, jotka päättivät paikkakunnan asioista ja käyttivät siinä valtaa. Tuoreiden tutkimusten mukaan useisiin varhaisiin synagogiin mahtui istumaan vähemmän kuin 20 prosenttia paikkakunnan väestöstä.

Varhaisimmat synagogat eivät olleet käytössä pitkään. Useimmat lienee tuhottu ensimmäisessä juutalaissodassa (66–70/74 jaa.) ja ne harvat, jotka kestivät tämän sodan, tuhoutuivat seuraavassa, johtajansa Simon bar Kokhban mukaan tunnetussa Bar Kokhban kapinassa (132–135 jaa.). Toisenlaisia synagoga-rakennuksia alkoi ilmaantua vasta myöhäisantiikin aikana.

Rituaalinen puhtaus

Yksi merkittävimmistä rituaalisista innovaatioista myöhäisellä Toisen temppelin ajalla tapahtui perhepiirissä kotitalouksissa. Arkeologia on tuonut esiin monia uusia taloja Palestiinan alueella sekä näistä löytyneitä syviä, portaallisia ja laastilla päällystettyjä vesialtaita toiselta vuosisadalta ennen ajanlaskun alkua. Näitä portaallisia altaita käytettiin ilmeisesti rituaaliseen puhdistautumiseen perhepiirissä. Rituaalisen epäpuhtauden aiheutti esimerkiksi kosketus sukupuolisiin eritteisiin tai tiettyihin sairauksiin (3. Moos. 12–15). Altailla on voinut olla myös muita, ”maallisia” käyttötarkoituksia (peseminen, puhtaanapito). Altaat samastetaan tavallisesti myöhemmistä rabbiinisista lähteistä tunnettuihin *miqve*-altaisiin (*miqveh mayim* merkitsee veden keräämistä) ja taloihin, joissa voitiin peseytyä upottautumalla (*bet tevilah*).

Jos muinaisesta *miqve*-altaasta täytyisi antaa tyyppikuvaus, sen ominaisimmat piirteet olisivat todennäköisesti seuraavat: suorakaiteen muoto, hakattu peruskallioon, päällystetty vedenkestävällä laastilla, portaat yhdellä sivulla koko leveydeltä, joskus katettu, vedentulo johdettu katolle kerätystä sadevedestä joko suoraan tai vesisäiliön (*sisternin*) kautta. Mutta koska termi *miqve* kuvaa lähteissä enemmän käyttötarkoitusta kuin altaan rakennetta, ei voida antaa mitään yhtenäistä tyyppiluokitusta, joka erottaisi nämä altaat kaikista muista materiaalinsa, rakennustapansa, muotonsa tai toiminnallisuutensa perusteella. Missään muinaisessa tekstissä, edes rabbiinisessa kirjallisuudessa, ei ole määritelmää, miltä tällaisen rituaalisen puhdistautumisen altaan tulisi näyttää.

Varhaisimmat portaalliset altaat ovat peräisin hasmoniajalta Jerusalemissa ja Jerikon palatsista toisen ja ensimmäisen vuosisadan vaihteesta eaa. Tätäkin ennen käytössä oli hieman näitä muistuttavia altaita Marissassa, hellenistisessä kaupungissa Idumeassa, eteläisessä Palestiinassa. Nämä ovat toiselta vuosisadalta ennen ajanlaskun alkua, ajalta, jolloin kaupungin väestö ei vielä ollut enemmistöltään juudealaisia. Altaat ovat voineet olla mallina hasmoneille, jotka sovelsivat hellenistiset kylpyammeet omiin rituaalisiin tapoihinsa.

Herodes Suuren ajasta lähtien ja etenkin ensimmäisellä vuosisadalla portaalliset altaat levisivät kaikkialle valtakuntaan: pohjoisesta Galileasta eteläiseen Idumeaan sekä Jordanjoen itärannalle. Muutamilta alueilta altaita ei kuitenkaan ole löytynyt: Välimeren rannikkoalue, Golanin ylänkö, Länsiranta eli muinaisen Samarian alue. Tihein esiintymä löytyy Herodeksen ajan Jerusalemissa ja sen lähistöltä – täällä ne palvelivat paitsi kaupungin suurta väestöä myös pyhiinvaeltajia (kuva 5). Suurin osa altaista jäi pois käytöstä ensimmäisen vuosisadan lopussa tai toisella vuosisadalla. *Miqve*-altaita alkoi ilmaantua Eurooppaan myöhäisantiikin aikana ja keskiajalla, esimerkiksi Syrakusaan Sisiliassa ja Erfurtiin Saksassa.

Rituaaliset puhtaussäännöt ovat keskeinen, joskin aika myöhäinen papillinen osa Mooseksen lainsäädäntöä Heprealaisessa Raamatussa (3. Moos. 12–15; 4. Moos. 19). Tekstilähteiden ja arkeologian suhde herättää jälleen kysymyksiä. Jos portaallisia altaita alkoi ilmaantua vasta toisella vuosisadalla ennen ajanlaskua, kuinka juudealaiset sitten puhdistautuivat aiemmin vai puhdistautuivatko? Emme yksinkertaisesti tiedä. Luonnon vesilähteet saattoivat tarjota puhdistautumispaikkoja, ja ihmiset saattoivat pestä itsensä muutoin kuin upottautumalla veteen. Toora vaatii vaatteiden pesemistä ja kehon pesemistä täsmällisesti, miten ja missä peseytyminen tapahtui.

Qumranin puhtautta käsittelevät lakitekstit osuvat kuitenkin ajallisesti yhteen arkeologian kanssa. Nämä löydöt mullistivat jälleen käsityksiämme, sillä ne osoittivat, että puhtaus oli tärkeä teema paljon ennen Uutta testamenttia ja rabbiinisia lähteitä. Säännöt ovat erittäin yksityiskohtaisia ja sisältävät uusia ideoita Raamatun lainsäädäntöön nähden, kuten ajatuksen epäpuhtauden asteittaisuudesta: sen jonka puhdistautumisaika on meneillään tulee välttää koskemasta toista, vakavampaa lajia olevaa epäpuhtautta; muutoin hänen täytyy suorittaa alustava peseytyminen niin että voisi osallistua aterialle. Myös äärimmäisiä näkemyksiä esiintyy, kuten kieltä harjoittaa sukupuoliyhteyttä temppelikaupungissa – tämä säädos perustuu vaatimukseen puhdistautua kolmen päivän ajan siemensyöksyn jälkeen. Toisaalta tekstit antavat syytä olettaa, että puhtaussäädöksiä ei noudatettu vain pyhään tilaan eli temppeliin pääsyä varten. Sitä, kuinka ”demokraattisia” tai laajalle levinneitä käytännöt olivat, ei voida määrittää yksin tekstien perusteella.

Arkeologia voi valaista myös sitä, millainen kokemus tällaisissa altaissa peseytyminen saattoi olla, tehtiin se sitten rituaalisista tai muista syistä. Koska yksikään löydetystä altaista ei sisällä veden poistokanavaa, oli veden vaihtaminen ja altaan puhdistaminen työlästä, eikä sitä todennäköisesti tehty kovin usein. Altaan vesi oli seisovaa ja helposti pilaantuvaa, ja seinämiin kasvoi levää. Jos allasta ei puhdistettu riittävän hyvin ja usein, veteen on voinut muodostua myrkyllisiä kemikaaleja, joskin valon puute on voinut olla hidastamassa tätä prosessia. Pimeä ja kostea ympäristö on toisaalta ollut hyvä kasvualusta suolistolisille, hyttysille ja muille lentäville ja sairauksia välittävälle hyönteisille, joiden tiedetään lisääntyvän vesisäiliöissä ja kaivoissa ympäri vuoden.

Tällaisessa altaassa peseytyminen ei siis välttämättä ollut kovin miellyttävä ja fyysisesti puhdistava kokemus. Tekstilähteet sen sijaan liittävät rituaaliseen puhdistautumiseen hengellisiä merkityksiä ja näyttävät, että sen yhteydessä on ylistetty Jumalaa. Qumranin liikkeessä puhdistautuminen oli osa vuosittaista liiton uudistamisen rituaalia, mutta puhdistautumisen ja uhrien nähtiin vaikuttavan halutun lopputuloksen vain, mikäli jäsen sitoutui seuraamaan jumalallista tahtoa liikkeessä.

Yhteenveto

Arkeologia on tuonut Palestiinan alueelta esiin uusia monumentaalaisia rakennuksia eli synagogia sekä uudenlaisia portaallisia altaita eli *miqve*-altaita kotitalouksien, maatalojen, hautausmaiden ja Jerusalemin temppelin läheisyydestä. Arkeologia tai tekstit eivät kerro meille suoraan, miksi nämä innovaatiot ilmaantuivat, kuka käytti niitä ja mihin tarkoituksiin. Mutta arkeologia voi auttaa meitä ymmärtämään, milloin kukin rakennus tai allas oli käytössä milläkin paikkakunnalla, missä kaikkialla niitä sijaitisi, miten ne vertautuvat vastaaviin rakenteisiin muualla kreikkalaisen ja roomalaisen suurvallan alueella ja millaista niiden käyttäminen on mahdollisesti ollut.

Tekstit puolestaan paljastavat toisentyypistä tietoa. Erityisesti Qumranin luolista löydetty muinaiset käsikirjoitukset ovat muuttaneet tutkimusta kertoessaan uskonnollisista uskomuksista ja käytännöistä ajanlaskun alun juutalaisuudessa, ennen kristinuskoa: elävästä rukouselämästä, yrityksistä suhteuttaa inhimillinen hurskauselämä taivaalliseen palvelukseen, tähtien ja enkelien samastamisesta ja ihmisten muodostamasta temppelistä.

Monet ajatuksista saattoivat nousta papillisten tai oppineiden toimijoiden keskuudesta, mutta ne saattoivat levitä myös kansan pariin. Puhtaussäännöt näyttävät tulleen merkittäviksi itsessään, ilman suoraa yhteyttä temppeliin. Innovaatiot kertovat uudesta oppimisen ja tutkimisen arvostamisesta, vilkkaasta vuorovaikutuksesta ulkopuolisen maailman kanssa ja tarpeesta ilmentää uskontoa uusilla rituaaleilla.

Kuvat:

Kuva 1. Herodeksen temppelin pienoismalli Israel-museon pihalla (Ariely, CC BY 3.0).

Kuva 2. Gamlan synagoga (Israel Antiquities Authority, CC BY-SA 3.0)

Kuva 3. Varhaisimmat löydetyt synagogat (Rick Bonnie)

Kuva 4. Priene büleutērion, Turkki (Elelicht, CC BY-SA 3.0)

Kuva 5. Portaallinen allas (miqve) Herodeksen temppelin eteläpuolella Jerusalemissa (Joe Goldberg, CC BY-SA 2.0).